

ve. Bár a régi, de a zoológusok által ma is lépten-nyomon használt Brehm- és Uránia-sorozatokkal nem veheti fel a versenyt, hiszen azok 10, 18, illetve 5 nagy kötetével szemben egyetlen (igaz, 600 oldalas) kötetbe próbálja meg besűriteni az ismert állatvilágot; a fajok kiválogatása és a csodálatosan élethű illusztrációk (egy csapat fantasztikusan rajzoló cseh művész) hiánypótlóvá és remélhetőleg magyar nyelven alapművé teszik a könyvet. Sajnos a bemutatott fajokról pontos számot nem ír a hét szakértőből álló szerzőkollektíva a bevezetőben; ehhez végig kellene számolni mind a hatszáz oldalt; nem álluk távol a való-ságtól, ha az oldalanként átlagosan 6-8 részletrajzból körülbelül 3000-3500-ra becsüljük a tudományos névvel pontosan megnevezett és ábrázolt állatfajokat. Ez persze még mindig nagyon kevés a másfél millióhoz képest. A hangsúly e könyvben is az emlősökre, a madarakra, a kétélűekre és hüllőkre, valamint a halakra tevődik, de kárpótlásul olyan ritka és kevésbé ismert fajokról is remek illusztrációt kapunk, mint az emlősök közül a vendégízületese, a mókuscickányok, a menyétfélék, a cibetmacskák vagy a mokusalkatú rágcsálók; a madarak közül a guvatfélék, a földikakukok stb. Bizonyos vagyok benne, hogy – legalábbis a könyvnek csaknem a felét kitevő, a hüllőknél „alacsonyabb rendű” állatok esetében – a fajok körülbelül fele-egyharmada most kapott először magyar nevet! Mivel a magyar kiadásnak mind a fordításában, mind a lektorálásában neves szakemberek működtek közre, ezért bizalommal állíthatjuk, hogy ezek a magyar nevek végre talán mérvadók lehetnek és rendet teremtenek a hazai ismeretterjesztés zavaros gyakorlatában, ahol sok kiadványnál meglegszenek az angol vagy német nevek tükörfordításai-val. Az ilyen felületes és a tudásanyag hasznos átadása helyett inkább kárt okozó „munkák” során születnek az olyan félrevezető vagy megmosolyogtató „magyarítások”, mint a „lassú fereg” (angolul „slow worm” = lábatlangyik), a „patkányvakond” (angolul „mole rat” = csu-pasz turkáló), vagy a gerinctelenek esetében a „polip” és a „kalmár” összekeverése, a „sáska” és a „szöcske” egybemosása (angolul mindkettő „grasshopper”) stb.

Az Officina Állatvilág Képes Enciklopédia nem egyszerűen sok állat szép rajzainak felvonultatása; az egyes csoportok általános ismertetésén túl ökológiai, viselkedésszerű érdekességekre is bekezdéseket, keretezett részeket szán-nak a szerzők. Minden nagyobb csoportot rendszertani tábla kísér, ahol a tárgyal-t fajok elhelyezését kapjuk az állatvilág rendszerében; piktogramok tájé-

koztatnak az élőhelyek és a veszélyeztetettségi, természetvédelmi besorolásáról; magyarázó segédábrák, elterjedési térképek és különféle megjegyzések kísérik még a bemutatott fajokat. A könyv elejét 58 oldalas általános állattani leírás teszi ki; ez akár tankönyvnek is becsü-lére váló módon ismerteti a törzsféjlő-dést, a környezethez való alkalmazko-dást, az állatok viselkedését és biológiai alapjait. Háttul kislexikon és egybeolvasztott magyar és angol névmutató te-szi hasznossá az enciklopédiát.

Korsós Zoltán

A BIHAR HEGYSÉG FELTÁRÓJA: CZÁRÁN GYULA

A Magyar-Örmény Könyvtár Fancsali János gondozásában 2001 óta jelentet meg köteteket a magyar múlt örmény származású jeles alakjairól. Többek között megjelent Czetz János 1848-as tábornok emlékezése, vagy Petelei István publicisztikájának gyűjteménye. A sorozat 14. kötete Czárán Gyulának állít emléket.

Czárán egy örmény származású, jó-módú Arad megyei földbirtokos gyer-mekeként látta meg a napvilágot 1847-ben. Bár szülei kívánságára jogásznak készült, természettudományok iránti ér-deklődése más irányt szabott életének. Kiterjedt európai utazásai hatására úgy döntött, hogy életét az akkor még alig is-mert, rendkívüli karsztjelenségekben bővelkedő Bihar hegység feltárásának, természeti szépségei megismertetésének szenteli. Felnőtt fejjel elvégezte a sel-mebányai bánya- és erdőmérnöki főis-kolát, és birtokai teljes jövedelmét a hegységet feltáró infrastruktúra létreho-zására fordította.

Munkaterülete kiterjedt az egész Szi-gethegységre, a Királyerdőtől a Tordai-hasadéig, a Sebes-Köröstől a Fehér-Körös völgyéig. A Meleg-Szamos és a rézbányai Fekete-Körös forrásvidék-ének felkutatása, a meziádi barlang és a révi Zichy-barlang feltárása Czárán ér-deme. Legnagyobb munkálatait az addig megközelíthetetlen Galbina-szurdokban, a Ponor- fennsíki Csodavár barlangrend-szerében, valamint a Szamosbázárban (a Meleg-Szamos forrásvidékén) végezte. Ezzel eladdig ismeretlen, kiemelkedő szépségű karsztjelenségeket tett hozzá-férhetővé az akkor még csak kevesek ki-váltságaként űzött természetjárás szá-mára. Klasszikus műveltsége és zenei érdeklődése ihlették meg a később sokak által támadott névadásban: a hegység szinte teljes magyar nyelvű turisztikai hely- és alakzat-névanyagát ő alkotta meg. Körútjait ugyancsak egyedülálló módon, a zenei formavilágot követve

igyekezett felépíteni, a legnagyobb esz-tétikai élmény elérése érdekében. Ehhez jelentős műszaki felkészültséget igénylő műtárgyak, létesítmények létrehozása is szükséges volt (robbantott ösvények, hídlások, létrák, galériák). Biharfüred (ma: Stana de Vale) központú bejáró út-jairól 1903-ban jelentette meg Kalauzát.

Czárán tragédiája, hogy feltáró mun-kája felhívta a figyelmet a térség termé-szeti kincseire. Az addig érintetlen őser-dőkben fakitermelő cégek jelentek meg. A kapzsi és felelőtlen fakitermelés több feltárt természeti szépséget kopár siva-taggá változtatott. Czárán mélyen meg-rendítették a pusztítások, amely rövid időn belüli halálához vezetett 1906-ban.

Munkásságának párhuzama Bartók Bélával kézenfekvő; a szinte egy időben Biharban járt Bartók a bihari nép zenei kultúráját, míg Czárán a hegység termé-szeti szépségeit tárta fel. Önzetlen és ál-dozaatos munkáját azonban előbb fakiter-melők, majd a világháború utáni román sovinizmus könyörtelensége majdnem teljesen felszámolták. Kiépített létesít-ményeit tönkretették, emléktábláit szét-zúzták. A teljes feledéstől Mátyás Vil-mos erdőmérnök mentette meg, aki az 1930-as években útjainak nagy részét re-konstruálta, majd őt is hasonló sors érte: kalauzát a nyomdában bezúzták, térké-peit elkobozták. Csak 1986-ban jelentet-hette meg Budapesten a Bihar hegység kalauzát, Czárán nyomdokain.

A Czárán-monográfia felhívja a figyelmet a tragikus sorsú természetbúvár szellemi örökségének mind a mai napig teljesítetlen adósságára: a Bihar hegység méltó védelem alá helyezésére. Köszö-net azoknak, akik Czárán munkásságát nem engedték feledésbe merülni: most elsősorban Fancsali Jánosnak, valamint Erdélyben Egri Ferencnek, néhai Daday Jánosnak és Gyurka Lászlónak, akik szerzőként is szerepelnek.

(Czárán Gyula emlékkönyv. Ma-gyar-Örmény Könyvtár 14. kötet, Szerk.: Fancsali János, Budaörs, 2006)

Mátyás Csaba

OKTÓBERI SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

Célkeresztben az Akadémia. Freund Tamás és Patkós András gondolatai
Gyenis Gyula-Joubert Kálmán: A kövérség költségei és a szokások hatalma
Verő József-Heilig Balázs: Az 1999-es nap-fogyatkozás geomágneses hatásai
Mátyás Csaba: Vándorló erdők
Székely Kinga: A Szent István-barlang
Bencze Gyula: Bulvár-Feynman Londonban
Hevesy György – egy tanítvány szemével
Beszélgetés Szabó Lászlóval
Filmeink a tudományról

